

Η διαδικασία επικύρωσης του Ευρωπαϊκού Συντάγματος Σύνταγμα, δημοψήφισμα και δημοσκοπήσεις : το «αμφιλεγόμενο» δημοκρατικό τρίγωνο

Apr 2005 1

Κωνσταντίνος Καπόπουλος

Το Σύνταγμα, οι εκλογές (ή/και τα δημοψηφίσματα) αλλά και οι δημοσκοπήσεις αποτελούν τις ουσιαστικές παραμέτρους που οφείλουν να ορίζουν το δημοκρατικό τρίγωνο που περικλείει το δημόσιο χώρο διασφάλισης της λαϊκής επιταγής. Στη σύγχρονη δημοκρατία, η εξουσία θεμελιώνεται από τη νομιμότητα και η νομιμότητα από τις εκλογές. Η ορθή λειτουργία της διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στο Σύνταγμα και τις εκλογές τελειοποιεί το μοντέλο της φιλελεύθερης ή πλουραλιστικής δημοκρατίας. Με άλλα λόγια, το δημοκρατικό Κράτος Δικαίου προσδιορίζεται από ένα νομικό χαρακτηριστικό, το Σύνταγμα, και από ένα πολιτικό, τις εκλογές. Την προσδιοριστική για την πλουραλιστική δημοκρατία ισορροπία ανάμεσα στο Σύνταγμα και στις εκλογές, ανατέμνει η εισαγωγή της έννοιας της «κοινής γνώμης» ως βασικού παράγοντα της δημοκρατικής λειτουργίας του κράτους. Και αυτό που εμφανίζεται σήμερα ως «νομιμοποιημένο» μέσο έκφρασης της κοινής γνώμης είναι οι δημοσκοπήσεις.

Οι δημοσκοπήσεις εισβάλλουν σήμερα με εντυπωσιακό τρόπο στη διαδικασία της δημοκρατικής νομιμοποίησης, αναπτύσσοντας μια λογική που τείνει να επιβληθεί της λογικής των εκλογών από τη στιγμή που οι δημοσκοπήσεις αποτελούν την πιο ευθεία, την πιο ακριβή και την πιο επίκαιρη έκφραση της «λαϊκής βούλησης». Με την είσοδο των δημοσκοπήσεων στο «δημοκρατικό παιχνίδι» δεν άλλαξε μόνο ο χαρακτήρας της εκλογικής διαδικασίας αλλά και αυτός των δημοψηφισμάτων : τα δημοψηφίσματα αποτελούν σήμερα ένα είδος «νομιμοποιημένης δημοσκόπησης», ενώ παράλληλα εγκαθίστανται σχηματικά ανάμεσα στη δημοσκόπηση και στην εκλογική διαδικασία.

Πέρα από τους οποιουδήποτε προβληματισμούς μας εγείρει η «δημοκρατία των δημοσκοπήσεων», ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποκτά η διερεύνηση των ενδεχόμενων κινδύνων από τη θέση λάθος διλημάτων που επιβάλλουν ενίοτε στην κοινή γνώμη, τόσο οι δημοσκοπήσεις όσο και τα δημοψηφίσματα. Η ανάπτυξη της συγκεκριμένης προβληματικής μπορεί να υποβληθεί και σε μία άλλη ανάγνωση, αυτή που προσφέρει, λόγου χάριν, η διαδικασία επικύρωσης του Ευρωπαϊκού Συντάγματος από τις χώρες μέλη της Ε.Ε. Παρακολουθώντας ειδικότερα τις, σίγουρα δυσμενείς για την Ευρωπαϊκή πολιτική ολοκλήρωση, εξελίξεις στη Γαλλία αναφορικά με το δημοψήφισμα για την επικύρωση του Ευρωπαϊκού Συντάγματος, εντοπίζουμε την ύπαρξη ενός σημαντικού βαθμού «χειραγώγησης» μιας δημοκρατικής κοινωνίας από τη «δημοκρατία των δημοσκοπήσεων». Οι δημοσκοπήσεις δείχνουν να έχουν τα τελευταία χρόνια ένα μάλλον κοινό μέλλον μαζί με τις εκλογές και τα δημοψηφίσματα. Δεν είναι πλέον η λειτουργία τους αποκλειστικά συμπληρωματική προς τις εκλογές και τα δημοψηφίσματα, αλλά οι μετρήσεις της κοινής γνώμης τείνουν να συντελέσουν λίγο ως πολύ στην υποβάθμιση των δημοκρατικών αυτών διαδικασιών σε διαδικασίες απλής επικύρωσης ή επιβεβαίωσης τους. Στην περίπτωση του επικείμενου τον ερχόμενο Μάιο δημοψηφίσματος στη Γαλλία για την επικύρωση του Ευρωπαϊκού Συντάγματος, οι δημοσκοπήσεις στάθηκαν ικανές να προκαλέσουν άμεσες πολιτικές αντιδράσεις και εξελίξεις καθώς και αλλαγές τακτικής και στρατηγικής. Αξίζει να αναφέρουμε ότι το Γαλλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα, ενώ έδειχνε αρχικά ότι βρίσκει το σημείο συναίνεσης μεταξύ των μελών του, διασπάστηκε εκ νέου μετά την τελευταία δημοσκόπηση που εμφανίζει τους ευρωσκεπτικιστές να κερδίζουν σημαντικό έδαφος. Στο επίπεδο αυτό δεν αποτελεί υπερβολή να μιλήσουμε για άμεση παρέμβαση των δημοσκοπήσεων στη λειτουργία της δημοκρατίας.

Η λειτουργία των δημοσκοπήσεων μέσα ή παράλληλα στο πολιτικό σύστημα έχουν διαφοροποιήσει την ίδια τη λειτουργία της δημοκρατίας, με τα θετικά και τα αρνητικά

αποτελέσματα που μπορεί να έχει μία τέτοιου είδους παρέμβαση.

- Η δημοκρατία γίνεται πιο συνεχής (τουλάχιστον στην συνείδηση της κοινής γνώμης) : οι περιοδικότητα των εκλογών (κάθε 4 χρόνια στην Ελλάδα) δεν συνάδει με τους σύγχρονους ρυθμούς του πολιτικού διαλόγου. Η διαμόρφωση της πολιτικής προσφοράς και ζήτησης εξαρτάται πλέον σε μεγάλο βαθμό από την σχεδόν διαρκή σφυγμομέτρηση της κοινής γνώμης μέσω των δημοσκοπήσεων.

- Η δημοκρατία γίνεται πιο συγκεκριμένη : οι δημοσκοπήσεις μας επιτρέπουν την περισσότερο εντατική και εμπειριστατωμένη θεματική εστίαση από τον συνήθως γενικόλογο και «συνθηματολογικό» δημόσιο διάλογο. Παρ'όλα αυτά, η πολιτική εμπειριέχει σε όλες της τις εκφάνσεις το στοιχείο της κυριαρχίας. Η κυριαρχία των θεμάτων της πολιτικής «ατζέντας της ημέρας» επιβάλλεται από τις δημοσκοπήσεις χωρίς να λαμβάνεται πάντα υπόψη ο πραγματικός συσχετισμός των πολιτικών θεμάτων της επικαιρότητας.

- Η δημοκρατία, τέλος, γίνεται περισσότερο άμεση : τα μέτρα, οι νόμοι και οι πολιτικές μιας κυβέρνησης μπορούν να επανεξεταστούν ή ακόμα και να διορθωθούν από την άμεση αντίδραση της κοινής γνώμης μέσω των δημοψηφισμάτων.

Χωρίς να έχουμε καμία διάθεση προκατάληψης ή αμφισβήτησης των τεχνικών και επιστημονικών χαρακτηριστικών των δημοσκοπήσεων γενικά, το ερώτημα που ειδικά θέτουμε -και για να επανέλθουμε στη χρήση των δημοσκοπήσεων στη διαδικασία επικύρωσης του Ευρωπαϊκού Συντάγματος- αφορά στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης μέσω μιας δημοσκόπησης για ένα ζήτημα, όπως το Ευρωσύνταγμα, τη στιγμή που διαπιστώνεται ότι δεν υπάρχει επαρκής και ουσιαστική ενημέρωση της κοινής γνώμης γι'αυτό.

Στην συγκεκριμένη προβληματική διακρίνουμε δύο διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης. Το πρώτο επίπεδο αφορά στο κατά πόσο οι απαντήσεις σε μια δημοσκόπηση είναι προϊόντα ικανής πληροφόρησης επί του θέματος. Το ζήτημα του Ευρωπαϊκού Συντάγματος είναι πλέον χαρακτηριστικό : είναι τουλάχιστον προφανές ότι ο μέσος πολίτης ενός κράτους δεν μπορεί να έχει σαφή και ολοκληρωμένη εικόνα για ένα συνταγματικό κείμενο μεγάλο σε έκταση και γραμμένο με ειδική και δυσνόητη πολλές φορές ορολογία. Όπως πολύ εύστοχα σημειώνει ο Pierre Bourdieu ("L'opinion publique n'existe pas", σελ. 227) για τη σχέση ερώτηση δημοσκόπησης- ειδική γνώση ερωτώμενου, «η πιθανότητα να έχει άποψη [ο ερωτώμενος] για όλες τις ερωτήσεις που προϋποθέτουν γνώση της πολιτικής είναι συγκρίσιμη με την πιθανότητα να πάει στο Μουσείο». Η απάντηση στο ερώτημα «είστε υπέρ ή κατά του Ευρωσυντάγματος» δεν μπορεί παρά να είναι ενστικτώδης ή αφηρημένη. Ο πολίτης που καλείται να απαντήσει σε μία τέτοια ερώτηση, είτε υπακούει συνειδησιακά στο πολιτικό κόμμα στο οποίο ανήκει ή που υποστηρίζει, είτε έχει διαμορφώσει την άποψη του από τα γενικόλογα και αόριστα, αλλά με σαφή ιδεολογική χροιά, επίθετα που συνοδεύουν (και χαρακτηρίζουν) το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα, όπως αυτά έχουν διατυπωθεί από πολιτικούς, δημοσιογράφους κ.α. (επίθετα όπως κοινωνικό/ μη κοινωνικό, νέο-φιλελεύθερο κτλ.). Το ζήτημα του Ευρωπαϊκού Συντάγματος, αν και αφορά άμεσα όλους τους ευρωπαίους πολίτες, παραμένει ειδικό και ιδιαίτερα τεχνικό για τους ερωτώμενους. Και πως μπορεί κάποιος στην ερώτηση «είστε υπέρ ή κατά του Ευρωσυντάγματος» να απαντήσει για το σύνολο ενός κειμένου που εμπριέχει τόσο θετικά όσο και αρνητικά στοιχεία για τον ερωτώμενο.

Το δεύτερο επίπεδο ανάλυσης αφορά στο κατά πόσο οι απαντήσεις στις δημοσκοπήσεις είναι συνειδητές. Στο επίπεδο αυτό διακρίνουμε δύο διαφορετικές περιπτώσεις. Η πρώτη αφορά στο ειδικό ενδιαφέρον του ερωτώμενου για το θέμα της ερώτησης. Το κάθε θέμα ενδιαφέρει λιγότερο ή περισσότερο τον πολίτη, ο οποίος σύμφωνα με τους προσωπικούς προβληματισμούς και τις προσωπικές του εμπειρίες ερμηνεύει διαφορετικά την ερώτηση. Με άλλα λόγια, δεν υπάρχει κοινή ερμηνεία των ερωτήσεων από όλους τους πολίτες. Η δεύτερη περίπτωση αφορά στις δημοσκοπήσεις πρόθεσης ψήφου. Σε τέτοιου είδους δημοσκοπήσεις τα αποτελέσματα μπορούν να είναι τουλάχιστον παραπλανητικά, από τη στιγμή που 30-60% των ερωτηθέντων δεν θα πάνε τελικά να ψηφίσουν (στατιστικά από το ποσοστό αυτό μόνο το 10% θα δηλώσει ότι δεν θα πάει να ψηφίσει). Από το 40-70% που απομένει, ένα σημαντικό ποσοστό είναι αναποφάσιστο για την πρόθεση ψήφου του. Συνεπώς παραμένει δύσκολη η πρόβλεψη για την πρόθεση ψήφου. Και αν για τις εκλογές τα στοιχεία μπορεί να εμπριέχουν σημαντικό βαθμό αξιοπιστίας, για τα δημοψηφίσματα, όπως αυτό του Ευρωπαϊκού Συντάγματος, η πρόβλεψη για την πρόθεση ψήφου φαντάζει αδύνατη.

Τα δημοψηφίσματα και οι δημοσκοπήσεις αποτελούνται σήμερα από αρκετές κοινές συνιστώσες. Το μονοπώλιο του μοναδικού θέματος, η επίκαιρη σφυγμομέτρηση της κοινής γνώμης και ο απλουστευτικός χαρακτήρας του θέματος (τόσο η δημοσκόπηση όσο και η δημοκρατική διαδικασία του δημοψηφίσματος, αν και «δίνουν το λόγο» στον πολίτη, τον περιορίζουν παράλληλα στους πιο ισχυρούς τρόπους έκφρασης : ναι/ όχι, συμφωνώ/διαφωνώ) είναι ίσως τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά των δύο αυτών διαδικασιών.

Τα δημοψηφίσματα για την επικύρωση του Ευρωπαϊκού Συντάγματος στις διάφορες χώρες μέλη της ΕΕ αναδεικνύουν για ακόμη μία φορά τους κινδύνους που εμπεριέχει μία τέτοια δημοκρατική ως προς τον τύπο, αλλά ως προς την ουσία παραπλανητική, διαδικασία. Διακρίνουμε δύο διαφορετικές διαστάσεις : η πρώτη διάσταση αφορά στα λάθος διλήμματα που επιβάλλουν τα δημοψηφίσματα στους πολίτες. Μία πρόσφατη έρευνα στη Γαλλία από το Ινστιτούτο Ipsos (28-3-2005) έδειξε ότι το 66% των γάλλων πολιτών θεωρεί ότι η σημερινή οικονομική κατάσταση στη Γαλλία θα βαρύνει καθοριστικά (22%) ή σημαντικά (44%) την επιλογή τους στο δημοψήφισμα για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα. Στην ερώτηση «η γνώμη σας για το Ζάκ Σιράκ και την κυβέρνηση θα παίξει ρόλο στην επιλογή σας στο δημοψήφισμα της 29ης Μαΐου», το 40% των ερωτηθέντων απάντησε καθοριστικό (14%) ή σημαντικό (26%). Σε παλαιότερη έρευνα του Ινστιτούτου Ipsos (17,18-12-2004), το 34% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι η άποψη του για την ένταξη της Τουρκίας στην Ε.Ε θα παίξει καθοριστικό ή σημαντικό ρόλο στην επιλογή του για το δημοψήφισμα για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα. Εάν προσθέσουμε και το 20% των ερωτηθέντων που δήλωσαν ότι θα παίξει δευτερεύοντα ρόλο, βλέπουμε ότι για το 56% των γάλλων πολιτών υπάρχει άμεση σύνδεση της ευρωπαϊκής προοπτικής της Τουρκίας με το δημοψήφισμα για την επικύρωση του Ευρωπαϊκού Συντάγματος.

Οι έρευνες αυτές μας υποδηλώνουν ανάγλυφα και το σημαντικότερο πρόβλημα πολλών δημοψηφισμάτων : τα λάθος διλήμματα. Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα αν και αφορά άμεσα κάθε ευρωπαϊκό πολίτη, παραμένει στην πολιτική συνείδηση πολλών ως ένα ζήτημα εξωτερικής πολιτικής. Η εσωτερική κοινωνική, οικονομική και πολιτική κατάσταση - ακόμα και αν επηρεάζεται άμεσα και καθοριστικά από την Ε.Ε- είναι για μεγάλη μερίδα των πολιτών περισσότερο σημαντική από τις όποιες πολιτικές διαδικασίες της Ενωμένης Ευρώπης. Το ερώτημα που γεννάται στο σημείο αυτό είναι εάν λοιπόν στο δημοψήφισμα για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα θα αντανακλάται η γνώμη των πολιτών για το ίδιο το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα και για την προοπτική της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης ή θα αποτελέσει μία σφυγμομέτρηση για τα εσωτερικά πολιτικά ζητήματα της κάθε χώρας. Ο κίνδυνος να επικρατήσει το δεύτερο είναι πραγματικά μεγάλος. Αξίζει να αναφέρουμε στο σημείο αυτό ότι στην προαναφερθείσα έρευνα του Ινστιτούτου Ipsos, στην ερώτηση «πιστεύετε ότι η επικράτηση του «όχι» στο δημοψήφισμα θα είναι δυσμενής για το μέλλον του Ευρωπαϊκού Συντάγματος» το 51% των ερωτηθέντων απάντησε «όχι» ενώ το 37% απάντησε «ναι», ενώ στην ερώτηση «πιστεύετε ότι η επικράτηση του «όχι» θα αποδυναμώσει τη θέση της Γαλλίας στην Ευρώπη» το 45% των ερωτηθέντων απάντησε «ναι». Τα στοιχεία αυτά μας επιβεβαιώνουν την παραπάνω υπόθεση ότι για τον πολίτη τα εσωτερικά ζητήματα της χώρας του είναι περισσότερο σημαντικά από της πολιτικές της διαδικασίες της Ε.Ε.

Η δεύτερη διάσταση των κινδύνων ενός δημοψηφίσματος αφορά στο κατά πόσο η περιορισμένη συμμετοχή των πολιτών σε αυτό λαμβάνεται υπόψη στο αποτέλεσμα του. Αναφέρεται, με άλλα λόγια, στη συμμετοχή των πολιτών στο δημοψήφισμα ως νομιμοποιητική διαδικασία τόσο του ίδιου του δημοψηφίσματος όσο και της συμμετοχής της χώρας στην Ενωμένη Ευρώπη. Στη Γαλλία, το ποσοστό της κινητοποίησης των πολιτών για τέτοιου είδους διαδικασίες έχει μία σταθερή φθίνουσα πορεία τα τελευταία χρόνια. Αξίζει να αναφέρουμε ότι το ποσοστό συμμετοχής στις εκλογές του Ιουνίου για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ήταν μόνο 32,6%, ενώ το τελευταίο δημοψήφισμα που διεξήχθη στη Γαλλία με αφορμή τη διάρκεια εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας χαρακτηρίστηκε από τη μεγάλη αποχή που άγγιξε το 70%. Η αποχή δε για το δημοψήφισμα της 29ης Μαΐου υπολογίζεται να ανέλθει στο 60%. Τα δημοψηφίσματα στην Ουγγαρία, στη Σλοβενία, στη Σλοβακία και στην Τσεχία για την ένταξη τους στην Ε.Ε χαρακτηρίστηκαν από τη μεγάλη αποχή που κυμάνθηκε από 45% (Σλοβενία και Τσεχία) έως και 55% (Ουγγαρία). Η μικρή συμμετοχή των πολιτών σε δημοψηφίσματα τέτοιου είδους παραπέμπει σε ένα παράδοξο : ο σκοπός του δημοψηφίσματος είναι η άμεση και αποκλειστική δυνατότητα των πολιτών να αποφασίσουν για ένα σημαντικό πολιτικό ή θεσμικό ζήτημα. Δίνεται με άλλα λόγια η

δυνατότητα νομιμοποίησης μιας διαδικασίας από τους πολίτες. Πως όμως η νομιμοποιητική αυτή διαδικασία είναι και νομιμοποιημένη όταν αποφασίζει η μειοψηφία των πολιτών ;

Μια ενδεχόμενη αρνητική έκβαση στην πορεία ολοκλήρωσης των διαδικασιών για την επικύρωση του Ευρωπαϊκού Συντάγματος σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, θα εμφάνιζε τους ευρωπαίους πολίτες πιο εύκολα να «παγιδεύονται» από τα σημεία εκείνα που τους χωρίζουν παρά να συσπειρώνονται από αυτά που τους ενώνουν και που είναι ασφαλώς τα περισσότερα

**** Το Civilitas.GR και ο «ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ» προτίθενται να απομακρύνουν το κείμενο αυτό από την Ιστοσελίδα τους, εάν η αναδημοσίευσή του προσβάλλει κεκτημένα πνευματικά ή εμπορικά δικαιώματα (info@civilitas.gr)***